

Милентије М. Ђорђевић

Висока школа струковних студија за васпитаче
Крушевац

ДУШАН РАДОВИЋ И РАНИЈЕ ПЕСНИЧКО ИСКУСТВО

Апстракт: У већини написа о књижевности за децу Душана Радовића најчешће је истицана његова самосвојност и оригиналност. Без намере да оспоравамо такве тврдње, овим радом желимо показати у којој је мери Радовић у својим претходницима могао имати видљивих узора. Истина, Радовић је био шкрт на речима и није оставио много конкретних аутопоетичких података па у том случају и немамо директних показатеља о преузимању поетичких модела претходника. Намера нам је да укажемо на оне писце из прошлости у чијим опусима постоје она „огледала“ која су окренута будућности па и према поезији Душана Радовића. Имамо у виду, наравно, и све могуће интертекстуалне чиниоце који су у функцији богаћења песничког израза. Размотрићемо релације: српска усмена књижевност – Змај – Александар Вучо – Душан Радовић, као и неке споредне и побочне.

Кључне речи: књижевност за децу, Душан Радовић, претходници, утицаји, инспирација, народна књижевност, Јован Јовановић Змај, Александар Вучо.

„Велико издање Змајеве *Певаније* црвених корица, са златотиском видео сам први пут кад сам имао седам година.“

Д. Радовић, *На острву њисаћеј сивола*

„Та *Полићика за децу* била је друга школа моје писмености и мог књижевног укуса. (...) У првим бројевима објавила је поему надреалисте Александра Вуча *Полудели бициклей*, а затим и *Доживљаји храброј Коче*“...

Д. Радовић, *Срећни јосић живоша*, „Астимбо“, Београд, 2002.

Место Душана Радовића у српској књижевности већ одавно је утврђено. Радовић се данас може сматрати класиком српске књижевности. Литература о Радовићу, међутим, до данашњег дана, чини се, није сразмерна његовој неспорној књижевној величини. Већина аутора који су се бавили његовим књижевним стварањем истицала је, такође, да се Радовићева комуникација са дететом одвијала се на један посебан, радовићевски начин. Истицано је исто тако и његово искрено поштовање малог читаоца, специфична употреба хумора, онеобичавање језика и стална потреба за игром као најпречим и најсигурнијим путем до дечје душе. Истицано је такође у више наврата да Радовић не дидактизира и и не толкује на начин својих претходника. Његова дидактика је непосреднија и мање видљива. Истицано је још и то да се није претерано ослањао на српску песничку традицију

и да је у тој самосвојности био прилично усамљена фигура. Сумирајући Радовићево песничко искуство Тихомир Петровић је тако записао: „Радовић је писац који проицљивошћу, неодољивошћу и завидном уметничком самодисциплином, уноси у књижевност нову осетљивост, нове мисли и схватања, друкчије естетичке погледе и становишта. Истински поетски елементи, симбиоза интелекта, маште, забаве и безбрижности, достижу до самих врхунаца овековне уметичке литературе (...) Он је „песник-мислилац, неумољиви логичар, пародичар и сатиричар, један можда од најснажнијих и најдуховитијих савремених уметника“ (Петровић 2001: 137).

„Преокрет који је Радовић извршио у српској дечјој поезији временски, хронолошки се поклапа с преокретом који су на подручју српске лирике извршили Васко Попа и Миодраг Павловић“ (Шоп 1972).

Не спорећи оно што су досад истакли тумачи Радовићеве поезије, а руковођени истарживачком радозналостју, остајемо у намери да дамо одговор на једно важно питање које у значајној мери одређује његову поетику, а то је питање узора и утицаја. О томе истина имамо више мањих радова који патикуларно (на узорку) разматрају питање утицаја или се баве интертекстуалним и цитатним контекстима.¹ Ништа битније о томе не налазимо ни у докторској дисертацији Славице Јовановић која носи наслов „Поетика Душана Радовића“, одбрањене 2000. године на Филолошком факултету у Београду под нешто другачијим насловом (Јовановић 2001).

Пођимо са нареченом истарживачком намером најпре од оних малобројних који су говорили о Радовићевим узорима.

Иван Шоп је још 1972. године указивао да се „у Радовићевој поезији може открити блискост са Змајем, али не пресликавање познатих слика или по мотиву, чак ни варијације на Змајеве песме, већ паралелизмом у поступку, у песничкој игри, у ставу према детету, једном речју у иманентној поезици двојице песника (Змајева „Мала песма“, Радовићева „Поука“)“ (Шоп 1972).

Својевремено је и Драгутин Огњановић указивао да „Радовић није без узора. Они се у нечему наслуђују – од оне народне јеврејске песме о мечету које пече кестен до неких савремених совјетских песника, нарочито Маршака и Вороњка, а и у неким незнатним асоцијацијама наше традиције, асоцијацијама које он спретно трансформише у подручје својих мотива и опсервација“ (Огњановић 1984: 287).

Ново Вуковић је сматрао да се потреба за иновацијом традиционалне дечје песме осетила код неких наших међуратних песника наводећи ту Десанку Максимовић и Гвида Тартаљу, али сматра да су они ипак остали у крилу традиције. Једини који је отишао корак даље био је Александар Вучо, али су поратни песници Душан Радовић и Григор Витез донели поезију која је суштински нова и неконвенционална. Но, за нас најважнији је

¹ Неколико таквих радова налазимо у зборнику *Душан Радовић и развој модерне српске књижевности*, Учитељски факултет, Београд, 2008. године.

онај део Вуковићевог запажања да су они плодотворно користили искуства старе школе (Вуковић 1996: 78). Дакле, веза са старом песничком школом је и код Радовића видљива, али он није подражавалац и епигон већ креатор нових вредности. Чини нам се да се овде можемо сложити са Вуковићевом тврдњом али се, у Радовићевом случају, можемо подупрети и оним Елиотовим запажањем изреченом у есеју *Традиција и индивидуални таленат* да су најиндивидуалнији делови његовог дела они у којима су мртви песници његови преци наснажније потврдили своју бесмртност.

Ако у посматрању српске књижевности за децу пођемо од Змаја који је једногласно означен као најбитнији темељац српске књижевности за децу, онда ће нас интересовање водити и ка оним следбеницима Змаја који су такође нека врста стубова те књижевности. Можемо ли се сложити са чињеницом да код Радовића нема Змаја и Змајевог песничког искуства. И како ћемо разумети ону Бећковићеву тврдњу да је Душко Радовић „Змај после Змаја,“ или „Иво Андрић који је одбио да одрасте“², или ону Бајфордову да је он „Змај нашег времена“ (Бајфорд 1980: 50). Јасно нам је да ове метафоре више говоре о значају Радовића као песника, а много мање о Змају као Радовићевом узору. Али исто тако се можемо запитати да ли је Радовић имао у виду Александра Вуча кад се приклањао неким језичким експериментима и колико су се и Змај и Вучо ослањали на српску народну књижевност итд. Очигледно да постоје бројне непрекинуте везе између народног певања, Змаја, Александра Вуча и Душана Радовића.

У једној од ретких аутопоетичких изјава Радовић је рекао: „Основни је проблем да човек некако дође до себе и до свог језика. Тај језик којим сам ја писао до тада, то је био позајмљени језик од Десанке Максимовић, од Милана Ракића, Јована Дучића, па према томе, цела та техника је била туђа“. Радовићев правац у извесном смислу је дивергирао па он своје касније стварање појашњава другачије: „ведро мислити и ведро писати, у смислу – једноставно, бистро, прегледно, читко, кратко и јасно, увек са неком моралном, хуманом жељом, потребом или идеалом“ (Ршумовић 2014). Ова Радовићева изјава сведочи да је он, иако то не наводи, предано ишчитавао Змаја. Ведро, једноставно, бистро, читко, кратко, јасно стоји и у центру Змајеве поетике, а ту је, наравно и неки морални и васпитни учинак. У огромном Змајевом опусу сакривене су многе песме за које је Душко Радовић без сумње знао. У такве можемо убројити „Песму о Максиму“, „Мачак иде мишу у сватове“, „Шта ја видим“, „Јуца“, „Страшна прича“, „Кад би“, „Песма о рођењу једног принца“, „Стихови за допуњавање“ и игроказ „Несрећна Кафина“. А ако би се Радовић код Змаја тражио у оним песмама из антологија, уџбеника или овештаних избора лако бисмо дошли до закључка да га тамо заиста нема. У песмама које смо навели, међутим, Змај

² Беседа *О Душану Радовићу*, изговорена у Дому омладине 1984. године.

истински модеран песник готово исто толико као и Радовић у своје време и данас.

Хумор и ведрина свеprisутни су и у Радовићевој и Змајевој поезији. Хумор у Радовићевој песми „Страшан лав“ сличан је Змајевој „Страшној причи“. И у једној и у другој песми актери су деца, код Радовића страшан је лав из цртанке, а код Змаја аждаја из приче. На крају песме Радовић свог читаоца враћа у реалност, а код Змаја аждаја из приче. На крају песме Радовић свог читаоца враћа у реалност, а код Змаја у реалност читаоца враћа слика малог Ацка патициврка који је заспао и није причу чуо до краја. Веома чест мотив опозиције мачке и миша опевали су и Радовић и Змај – Радовић у песми „Зашто постоје мишеви“ и „Како живи миш“, а Змај у песми „Код мачке на части“ или „Мачак иде мишу у сватове“. То што мачке код Радовића „раде“ нешто важно исто је оном код Змаја како мачка очима светлим мери госте. Бежање сватова у другој песми подсећа нас и на народну песму „Женидба врапца подунавца“ и то је она непрекинута нит која ће нас, од народне књижевности, преко Змаја и Александра Вуча довести до Душана Радовића. Зар Змајева „Песма о Максиму“ није проистекла из шаловитих народних песама „Миш посеја проју“, „Силан ловац“, „Имам кућу“ („Имам кућу од врбова прућа/ амбар тикву пуну кукуруза“). Змајев Максим има ковчег „тврдо злато све се гiba“, а „у ковчегу Лаждипажди / Амулет билбилити“. Али не можемо а да не приметимо да је Змајев „Максим“ много богатији и лексички разноврснији од наведених народних песама. Код Радовића се у песми „Где је длака“ препознаје народна ређалица :

Где је длака?
 Појео је рак!
 Дајте рака
 Појела га сврака!
 Где је сврака?
 Појео је мрак!

Нешто мање правилна ређалица се уочава и у песми „Зашто постоје мишеви“

Кад не буде крава
 – неће бити млека...
 – Нека, нека,
 може и без млека!

Кад не буде млека
 – неће бити сира...
 И без сира
 може да се бира

Кад не буде сира
 – неће бити миша!...

У песми „Ловац и лав“ блесне асоцијација на стих из народне песме „Леле, ленке, сред жуте челенке“. Песма „Замислите“ о принцези Нађи и разбојнику Кађи почива на сижејној основи бајке, а то нас опет подсети на

Змајев игроказ „Несрећна Кафина“. Радовићев разбојник Кађа после подвига, кад му следује рука царева кћери каже: „А ја сам, с допуштењем, извините на сметњи, разбојник Кађа“! А рука царева кћери није за разбојника. Змајев јунак Зодокер, пак, открива да је он заправо харамбаша Козодер и вели: „За мене нису краљеве кћери / у гору идем мед’ горске звери“.

Народна бајка лежи и у основи Радовићеве радио игре „Капетан Џон Пиплфокс“: Мотив седмоглаве аждаје и јунака који ослобађа народ присутан је вековима у многим културама. У „Капетану Џону Пиплфоксу“ Радовић, међутим, овај мотив транспонује у игру и хумор и окреће га својеврсном кривом огледалу. Разговор са пећином еха, са племеном брзоговорених и са самом аждајом не губи драматику бајке, али добија игру духа и квалитетан хумор. Радовић тако мири два литерарна смртна непријатеља – фантастику и хумор. Код невештих писаца тај покушај се увек несрећно завршавао. Радивоје Микић код Змаја и Радовића проналази читав арсенал елемената структуре народне књижевности: басну, шаљиву и поучни причу, причу о животињама, ређалицу (Микић 2008), а Славица Јовановић и бећарац и народне изреке (2008: 81).

Присутност Змаја код Радовића је видљива и у оним случајевима кад је „стваралачки кориговао знаменитог претходника. Песма „Да ли ми верујете“ очигледно је пандан Змајевој песми „Пери руке“, а у песми „Фоке“ пародирају се стихови Змајеве песме „Дижите школе“. Радовићева песма „Бркови“ по свој прилици инспирисана је Змајевом песмом о малом Јови који се попео на столицу“ (Јовановић 2008: 81) итд.

И Змај и Радовић су пуно радили на језику, Радовић и много више. Онеобичавање језика у смислу стварања анаграма, кованица, истраживање необичних дугих и смешних речи, жаргона, коришћење игре речима, све је то део богатства ове поезије. Тако се у Змајевој „Несрећној Кафини“ радња догађа на острву Лулупунији, у „Песми једног принца“ нови господар се зове Липе-Лапе-Лупе-Лонду, а у Змајевој топографији налазимо и село Шалали; у „Песми о Максиму“ срећемо сјајне кованице „невидиш,, „шаллимсе“, „варамте,, „лажди“ „пажди“, „билбилити“. Местимице искрсава и жаргон тако у „Несрећној Кафини“ за нож се каже кеба итд, итд.

У Радовићевој поезији смешне речи се налазе у жижи интересовања. У песми „Смешне речи“ он их проналази па, их попут Змаја, и објашњава својим младим читаоцима. То су речи БИЦА, БАЦА, ЦУЦА ЦИЦА, БИБИ, ЦИРУС, ЖУЖУ БИЖУ.

Али Радовић ствара много компликованије и „смешне“ сложенице, попут оних гломазних у немачком језику. Његов брод се зове САНГЛ-БАНГЛТИНГЛТАНГЛРОД, један јунак је САВАЛЮРАЛИНОВАЧКИ, други се зове ПРЖИБАБУРОВИЋ итд.

Својеврсни арго (као и код Вуча) срећемо у Радовићевој песми „Варијације“:

Када је Цимили
витак и шимили
тражио Мимили
по лудој климили,
по љутој зимили
– нисмо га примили
већ смо здимили

Радовић се исто тако у знатној мери могао угледати и на поезију за децу Александра Вуча. О тим релацијама писали су својевремено Василије Радкић и Валентина Хамовић и Јелена Новаковић (Радкић 2001: 12–15, Хамовић 2008, Новаковић 2002). Сколоност као необичним речима код Вуча потиче још из његовог надреалистичког периода кад су он и Душан Матић у алманаху „Немогуће“ 1930. године објавили песму ЗАРНИ ВЛАЧ која се анаграмски може осмислити као *Зрачни лав* или *Зрачни вал*, а најсличнија је дечјем шатровачком говору. Но, истакао је својевремено театролог Петар Марјановић, да су Змајевој *Несрећној Кафини* видљиви елементи надреалистичког поступка и то много раније од појаве и француског и српског надреализма. Анаграмски је Вучо и своје име АЛЕКСАНДАР у поеми „Подвизи Дружине пет петлића претворио у АСКЕРЛАНД, код Змаја, пак, КОЗОДЕР у ЗОДОКЕР, страшно у комично. Но, кад је реч о песми „Зарни влач“, она нас у једном посредном смислу подсећа на Радовићеву песму „Како потрошити слонове“ која читаоцу приликом првог читања изгледа једнако бесмислено као и „Зарни влач“. Наравно, то је само приликом првог читања.

И Вучо је имао свој фонд смешних речи. Оне се читају у поемама „Сан и јава храброг Коче“ и „Подвизи дружине Пет петлића“, али и у литератури која није намењена деци, у поемама „Ћирило и Методије“ и „Неменикуће“. Тамо живи свој клоновски живот Хумор Заспало који нас подсећа и на Крлежиног Петрицу Керемпуха или на неке Раблеове ликове. У Вучове смешне речи спадају његове полусложенице „чучук-пиле“, „чардак-балон“, „мамут-усне“, чудна имена сестра Калавестра, Слуга Гуга, То за-Моза, Чудовиште Танга-Туво, неразговорне речи измишљеног папуанског језика „Еже Нео – Ачи, Тачи“, „Де-де Дове, Очко, Оја, Де-де качи, Коко Клио“, „Ек-Мек-Кека, Кек-Шек-Чека“, али и приметни жаргонизми (цапа-умре; кева-мајка; пика-шутира итд). У његовим стиховима у оптицају су враћене неке архаичне речи као што су плајваз, цвикер, клонфер, глагол здипити (украсти) итд. У објашњењу ових језичких необичности, можемо се послужити једним закључком Владимира Миларића изреченим поводом Вучове књиге „Позив на маштање“: „Ту има толико речи за које песме нису знале, а говор деце је знао па се ваљда зато стихови понашају тако ведро и распричано“ (1970). Такве стихове проналазимо и код Змаја, Вуча и Радовића и то је та прикривена лепота и дуговечност њихових стихова.

Речено је већ да је Змајева поезија „најближа народној метрици и говорном језику“ (Деретић 1983: 338), разуме се да је ово само условно

тачно. Змај је имао врло разноврсну метричку организацију стиха и то је онај битни моменат који му даје посебност. Његов стих варира од четверца до десетерца. Има песама са јасном строфичном организацијом, али има, и за данашње време, модерног слободног стиха. Још у оно време Змај рачуна на интеракцију свог малог читаоца. „Стихови за допуњавање“ су за то најбољи пример. Рекло би се да су се, макар по томе, Змајеви наследници и настављачи имали на кога угледати.

Непрекинута нит између Змаја и Вуча најплодотворније је исијала у стваралаштву Душана Радовића тако што је њихово целокупно песничко искуство вишесмерно надграђено. То се најбоље да приметити и у првом читању Радовићеве поезије. Његов стих (претежно слободан) испеван је у краћем метру од 1 до 8 слогова, а што се тиче строфичне организације код њега срећемо дистих, терцет, катрен, квинте, сексте и октаве (Јовановић 2001: 274). У песми „Врабац“ срећемо графичку визуелизацију текста, ону коју налазимо и у „Шевиној јутарњој песми“ Григора Витеза или код Драгана Лукића у песми „Бајка о небодеру“. Рима у Радовићевим песмама има складан еуфонијски учинак, али он није традиционалиста у римовању што је доказао у песми „Тако треба“ где шеретски, изненада изневерава читаочево очекивање, склоност ка наставку римовања. „У слободном стиху, који је претежан у поезији за децу Душана Радовића, рима, заједно са осталим понављањима, елеменат је ритмичности, али су слободан стих и слободна строфична структура утицали и на слободну организацију риме. Мањи је број песама, наиме, има јединствен систем рима у свим строфама.“ У његовим песмама срећемо укрштену, парну, узастопну, леонинску и расуту риму, а по начину размештања, потпуну, прекинуту, испрекидану, повремену, делимичну и изненадну, а према броју римованих слогова мушку, женску, дактилску и хипердактилску риму (Јовановић 2001: 257–266). Дакле, не само у мотивима, песниковом ставу према читаоцу и схватању мисије песме и песничког заната већ и по метричком богатству Радовићева поезија се издвојила из велике групе квалитетних српских песника за децу. Радовић је притом значајним делом остао на истим поетичким чвориштима својих претходника, а та чворишта су, да подсетимо: хумор, машта, игра и језик. И баш на тим местима он је показао шта значи бити креативни настављач, а у исто време остати нов и занимљив. И, као да је и за њега важила она мисао Миодрага Поповића изречена о Змају: „Деца су деца, људи су деца, а поезија је само поезија“ (1968: 276).

И најзад, желимо указати на још једну везу Радовића и модерног песничког израза. Валентина Хамовић у том смислу успоставља везу између Душана Радовића и Васка Попе. „Попина и Радовићева поезија показују многе сродне одлике. Две поетике блиске су у приступу језику, у активирању колоквијалне и жаргонске лексике и употреби идиома, у ослонцу на, пре свега, краће фолклорне форме, по начину организације стиха, по хуморно-апсурдној слици света, и напакон у домену тематике: и један и дру-

ги аутор често посеже за мотивима игара“ (Хамовић 2008: 121). Намеће нам се на крају још само један битан закључак: видљиве и мање видљиве везе међу поменутиим песницима од Змаја до Радовића спаја народна књижевност као једина јасно видљива и непрекинута црвена нит.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајфорд 1980: Тимоти Џон Бајфорд, *О Душану Радовићу*, Детињство, 3, Београд.
- Вуковић 1996: Ново Вуковић, *Увод у књижевности за децу и омладину*, Подгорица УНИРЕКС.
- Деретић 1983: Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд, Нолит.
- Душан Радовић и развој модерне српске књижевности* (зборник радова), Београд: Учитељски факултет, 2008.
- Јовановић 2001: Славица Јовановић, *Поетика Душана Радовића*, Београд: Научна Књига комерц.
- Јовановић 2008: Славица Јовановић, О Радовићевом књижевном делу за децу, *Душан Радовић и развој модерне српске књижевности*, Београд: Учитељски факултет.
- Миларић 1970: Владимир Миларић, У поговору књиге *Подвизи друштине Пеј њељића и Сан и јава храброј Коче*, Београд: Младо поколење.
- Микић 2008: Радивоје Микић, „Једна могућа паралела – морфолошки аспекти поезије Ј. Ј. Змаја и Душана Радовића“, *Душан Радовић и развој модерне српске књижевности*, Београд: Учитељски факултет.
- Новаковић 2002: Јелена Новаковић, *Типологија надреализма*, Београд: Народна књига – Алфа.
- Огњановић 1984: Драгутин Огњановић, *Радовић се игра*, „Дечја планета“, Београд: Завод за уџбенике.
- Петровић 2001: Тихомир Петровић, *Историја српске књижевности за децу*, Врање: Учитељски факултет.
- Поповић 1968: Миодраг Поповић *Историја српске књижевности*, Романтиза, књ. III, Београд: Нолит.
- Радовић 2011: Душан Радовић, *На осирву њисаће сјола*, Београд: Booking.
- Радикић 2001: В. Радикић, *Авангардне и неавангардне тенденције у српској књижевности за децу*, „Детињство“, бр. 1–2. .
- Ршумовић 2014: Љубивоје Ршумовић, *Тридесет година од смрти Душана Радовића*, „Политика“, додатак *Култура*, 15. март 2014.
- Хамовић 2008: Валентина Хамовић, *Два песника превраћеника*, Београд: Учитељски факултет
- Шоп 1972: Иван Шоп, *Хуморно слово Душана Радовића*, Књижевне новине, 16. март, Београд: УКС.

Milentije M. Đorđević

The Advanced School of Vocational Studies for Pre-School Teachers

Kruševac

DUŠAN RADOVIĆ AND THE EARLIER POETIC EXPERIENCE

Summary: In most of the works about the literature for children by Dušan Radović, the feature that was the most emphasized was his uniqueness and originality. With no intention of disputing these claims, this work is aimed at showing the possible role models for Dušan Radović, found in his predecessors. It is true that Radović was not particularly talkative when it came to the factual autopoetic data, so, there are no direct indicators about his acquiring of the poetic modes from his predecessors. The intention is to point to those writers from the past in whose works those “mirrors” turned towards the future and towards the poetry of Dušan Radović can be found. It is taken into consideration, that there are a lot of intertextual factors which enrich the poet’s expression. The following relations are reviewed: Serbian oral literature – Zmaj – Aleksandar Vučo – Dušan Radović, as well as some lateral and of a less importance.

Key words: literature for children, Dušan Radović, predecessors, influences, inspiration, folk literature, Jovan Jovanović Zmaj, Aleksandar Vučo.